

การศึกษาเปรียบเทียบคุณสมบัติของผู้ไกล่เกลี่ยตามพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ย
ข้อพิพาท พ.ศ. 2562 โดยเฉพาะการไกล่เกลี่ย
โดยศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน

Comparative study of the qualifications of mediators according to the Dispute
Mediation Act B.E. 2562, especially mediation
by Public Sector Dispute Mediation Center

ป้อมฤดี กุมพันธ์ คริสตี้ (Pomrudee Kumpant Christie)¹ ศิริเพ็ญ จันทรนิยม (Siripen Junniyom)²

Received: October 18, 2024

Revised: November 20, 2024

Accepted: December 15, 2024

¹ Corresponding author, E-mail: pomkp1989@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาความเป็นมา แนวคิด ทฤษฎี ว่าด้วยเรื่องการไกล่เกลี่ย และผู้ไกล่เกลี่ย 2) ศึกษาหลักกฎหมายไทย และหลักกฎหมายต่างประเทศ ว่าด้วยเรื่องการไกล่เกลี่ย และผู้ไกล่เกลี่ย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการไกล่เกลี่ยของภาคประชาชน 3) วิเคราะห์ เปรียบเทียบคุณสมบัติของผู้ไกล่เกลี่ยระหว่างกฎหมายไทยและกฎหมายต่างประเทศ 4) เพื่อหาข้อสรุปและเสนอแนะแนวทางการกำหนดคุณสมบัติของคณะทำงานของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนที่เหมาะสม

ผลการวิจัย พบว่า คุณสมบัติเรื่องความเชี่ยวชาญทางกฎหมายนั้นถูกนำมาใช้กับผู้ไกล่เกลี่ยในบางรัฐบางประเทศเท่านั้น และผู้วิจัยก็เห็นว่าผู้ไกล่เกลี่ยที่ประสบความสำเร็จในการไกล่เกลี่ยไม่จำเป็นต้องเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญทางกฎหมาย ประกอบกับหลักสำคัญของการไกล่เกลี่ยประการหนึ่งคือหลักไม่พิจารณาความถูกผิดในข้อกฎหมาย ดังนั้นในการไกล่เกลี่ยจะไม่มีเปิดประเด็นที่ว่าใครเป็นผู้ก่อให้เกิดความเสียหาย หรือใครเป็นฝ่ายผิดใครเป็นฝ่ายถูก อีกทั้งประสบการณ์หรือความเชี่ยวชาญหลากหลายด้านของผู้ไกล่เกลี่ยจะส่งผลดีต่อคู่พิพาทและกระบวนการไกล่เกลี่ยมากกว่า แต่เพราะ

จากพันธกิจและการบังคับตามบันทึกข้อตกลงระดับข้อพิพาทของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนที่มีความเชื่อมโยงกันกับข้อกฎหมายนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่คณะทำงานคนใดคนหนึ่งของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนจะต้องมีความรู้ระดับดีหรือมีความเชี่ยวชาญทางกฎหมาย เพื่อคอยช่วยเหลือให้คำแนะนำและตรวจสอบกระบวนการไกล่เกลี่ยและบันทึกข้อตกลงระดับข้อพิพาท

ดังนั้นผู้ไกล่เกลี่ยไม่จำเป็นต้องเป็นผู้เชี่ยวชาญทางกฎหมาย แต่ศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนจำเป็นต้องมีบุคคลผู้มีความรู้ดีหรือเชี่ยวชาญทางกฎหมายร่วมอยู่ด้วย

คำสำคัญ: ศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน, การไกล่เกลี่ย, ผู้ไกล่เกลี่ย

Abstract

This research aims to 1) study the background, concepts, theories on mediation and mediators. 2) study the principles of Thai law and foreign law on mediation and mediators, especially civil mediation, 3) analyze and compare the qualifications of mediators between Thai and foreign laws, 4) find conclusions and propose guidelines for

¹ นักวิชาการอิสระ

Independent Scholar

² อาจารย์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี

Instructor, Bangkok Thonburi University

determining the qualifications of the working group in the Public Sector Dispute Mediation Center.

The research concludes that the qualification of legal expertise is only used for mediators in some states and some countries. The researcher also saw that successful mediators do not necessarily have to be legal experts. In addition, one of the important principles of mediation is the principle of non-judgment of right and wrong in the law. Therefore, in mediation, there will be no issue of who caused the damage or who is wrong and who is right. In addition, the experience or expertise of the mediators in various fields will be more beneficial to the disputing parties and the mediation process. However, because the mission and enforcement of the Memorandum of Agreement for Dispute Settlement of the Public Sector Dispute Mediation Center are linked to the law, it is very important that one of the working groups in the Public Sector Dispute Mediation Center must have a good level of knowledge or legal expertise to assist, advise and monitor the mediation process and the Memorandum of Agreement for Dispute Settlement.

Therefore, the mediators do not have to be legal experts, but the Public Sector Dispute Mediation Center must have a person with good knowledge or legal expertise.

Keywords: Public sector dispute mediation center, Mediation, Mediators

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท (Mediation) ได้ถูกนำมาปรับใช้กับกระบวนการยุติธรรมของไทยเป็นเวลานาน ไม่ว่าจะเป็นการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก่อนฟ้องคดี หรือ การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทหลังฟ้องคดี แต่อย่างไรก็ดี ข้อพิพาททางแพ่งและทางอาญาก็ยังเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก จึงเป็นที่มาของการตราพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ.2562 เพื่อนำกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาททางแพ่งซึ่งมีทุนทรัพย์ไม่มากนักและข้อพิพาท

ทางอาญาบางประเภทมากำหนดเป็นกฎหมายกลาง เพื่อให้หน่วยงานของรัฐ พนักงานสอบสวน หรือศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนใช้ในการยุติหรือระงับข้อพิพาทดังกล่าว โดยคำนึงถึงความยินยอมของคู่กรณีเป็นสำคัญ โดยกำหนดคุณสมบัติและลักษณะต้องห้ามของผู้ไกล่เกลี่ย และการขึ้นทะเบียนเป็นผู้ไกล่เกลี่ยเพื่อจัดระเบียบการประกอบอาชีพผู้ไกล่เกลี่ยและคุ้มครองประโยชน์ของคู่กรณีและบุคคลอื่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับข้อพิพาท อันเป็นไปตามรัฐธรรมนูญมาตรา 26

เมื่อคู่กรณีได้มีข้อตกลงกันเป็นประการใด ผู้ไกล่เกลี่ยจะมีหน้าที่บันทึกข้อตกลงการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทหรือจัดให้มีการบันทึกข้อตกลงระงับข้อพิพาทนั้นไว้เป็นลายลักษณ์อักษร โดยให้คู่กรณีและผู้ไกล่เกลี่ยลงลายมือชื่อไว้ โดยบันทึกข้อตกลงอย่างน้อยต้องประกอบด้วย 1) ชื่อและที่อยู่ของคู่กรณี 2) ข้อพิพาทตามกฎหมาย 3) ความสมัครใจเข้าร่วมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท และ 4)สาระสำคัญของข้อตกลงอันเป็นผลของการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เช่น การชดเชยเยียวยาความเสียหาย เงื่อนไขที่คู่กรณีต้องปฏิบัติหรืองดเว้นปฏิบัติ ระยะเวลาดำเนินการ หรือข้อตกลงไม่ติดใจที่จะรับการชดเชยเยียวยาความเสียหาย

กรณีการไกล่เกลี่ยเป็นผลจนเกิดเป็นข้อตกลงระงับข้อพิพาท คู่กรณีทั้งสองฝ่ายมีหน้าที่ต้องปฏิบัติตามข้อตกลงนั้น หากคู่กรณีฝ่ายที่ถูกเรียกร้องนั้นไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงระงับข้อพิพาท คู่กรณีฝ่ายที่เรียกร้องอาจยื่นคำร้องขอต่อศาลเพื่อให้บังคับตามข้อตกลงระงับข้อพิพาทได้ และให้ศาลมีคำสั่งบังคับตามข้อตกลงระงับข้อพิพาทนั้น โดยไม่ต้องฟ้องเป็นคดีใหม่

ดังนั้นผู้ไกล่เกลี่ยจะต้องสามารถบันทึกหรือจัดให้มีการบันทึกข้อพิพาทตามกฎหมายได้ โดยจะต้องเข้าใจตัวบทกฎหมายและหลักกฎหมายที่ต้องนำมาปรับใช้เป็นอย่างดี ทั้งยังต้องมีความแม่นยำเกี่ยวกับประเภทข้อหาว่าเข้าหลักเกณฑ์ที่จะใช้วิธีการไกล่เกลี่ยเพื่อให้มีผลบังคับตามพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ย พ.ศ.2562 ได้หรือไม่ เพราะหากผู้ไกล่เกลี่ยขาดความเชี่ยวชาญ ขาดต้นอาจทำให้ผลการไกล่เกลี่ยที่เกิดขึ้นแล้ว ต้องเสียเปล่าอันจะกระทบต่อภาพลักษณ์ของผู้ไกล่เกลี่ย และภาพรวมของกระบวนการไกล่เกลี่ยทั้งหมด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของ

ศูนย์ไกลเกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ที่กฎหมายให้จัดตั้งขึ้นได้โดยการรวมตัวกันของประชาชนจำนวน 5 คน ขึ้นทะเบียนกับกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ เพื่อดำเนินงานเกี่ยวกับการไกลเกลี่ยข้อพิพาท โดยหนึ่งในห้าคนจะต้องเป็นผู้ผ่านการอบรมและขึ้นทะเบียนเป็นผู้ไกลเกลี่ยตามพระราชบัญญัติการไกลเกลี่ย พ.ศ.2562 หมวด 5 และจากการศึกษาพบว่ากฎหมายมิได้กำหนดให้ประชาชนผู้จะขอขึ้นทะเบียนจัดตั้งศูนย์ไกลเกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนจะต้องมีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านกฎหมายแต่อย่างใด โดยกำหนดคุณสมบัติไว้เพียงว่า ต้องเป็นบุคคลธรรมดาผู้มีสัญชาติไทย บรรลุนิติภาวะ มีภูมิลำเนาหรือถิ่นที่อยู่ในเขตพื้นที่ขอขึ้นทะเบียน ไม่เป็นคนไร้ความสามารถ เสมือนไร้ความสามารถ หรือคนวิกลจริตหรือจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ และไม่เป็นบุคคลล้มละลาย

ส่วนคุณสมบัติของตัวผู้ไกลเกลี่ยกฎหมายกำหนดไว้ว่า ผู้ขอขึ้นทะเบียนจะต้องมีคุณสมบัติและไม่มีลักษณะต้องห้าม ดังนี้ คุณสมบัติ 1) ต้องผ่านการอบรมการไกลเกลี่ยข้อพิพาทตามหลักสูตรที่คณะกรรมการพัฒนาการบริหารงานยุติธรรมแห่งชาติ ตามกฎหมายว่าด้วยการพัฒนาการบริหารงานยุติธรรมแห่งชาติรับรอง 2) เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในด้านต่าง ๆ อันจะเป็นประโยชน์แก่การไกลเกลี่ยข้อพิพาท ลักษณะต้องห้าม 1) ต้องไม่เคยรับโทษจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุก เว้นแต่เป็นโทษสำหรับความผิดที่ได้กระทำโดยประมาทหรือความผิดลหุโทษ 2) ต้องไม่เป็นคนไร้ความสามารถ คนเสมือนไร้ความสามารถ หรือคนวิกลจริตหรือจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ และ 3) ต้องไม่เคยถูกเพิกถอนการเป็นผู้ไกลเกลี่ยตามพระราชบัญญัตินี้ และยังไม่พ้นห้าปีนับถึงวันยื่นคำขอรับหนังสือรับรองการขึ้นทะเบียนเป็นผู้ไกลเกลี่ย ในคุณสมบัติข้อที่สองที่ว่า “เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในด้านต่าง ๆ อันจะเป็นประโยชน์แก่การไกลเกลี่ยข้อพิพาท” ในการพิจารณาขึ้นทะเบียนให้เป็นผู้ไกลเกลี่ยนั้นนายทะเบียนจะพิจารณาต่อไปว่า ผู้ขอขึ้นทะเบียนมีประสบการณ์ปฏิบัติงานด้านการไกลเกลี่ยข้อพิพาทในหน่วยงานภาครัฐหรือภาคประชาชนที่ดำเนินการไกลเกลี่ยข้อพิพาทไม่น้อยกว่า 5 เรื่อง หรือเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในด้านต่าง ๆ อันจะเป็นประโยชน์แก่การไกลเกลี่ยข้อพิพาทไม่น้อยกว่า 2 ปี

จากผลของพระราชบัญญัติการไกลเกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 ส่งผลให้บันทึกข้อตกลงรองรับข้อพิพาทที่ถูกบันทึกหรือจัดให้มีการบันทึกโดยผู้ไกลเกลี่ยของศูนย์ไกลเกลี่ยภาคประชาชนมีความศักดิ์สิทธิ์อย่างยิ่ง มีผลคล้ายกับเป็นคำพิพากษาของศาลก็ได้ แต่เมื่อพิจารณาเรื่องคุณสมบัติของผู้ขอขึ้นทะเบียนจัดตั้งศูนย์ไกลเกลี่ยก็ดี ผู้ไกลเกลี่ยก็ดี ศูนย์ไกลเกลี่ยภาคประชาชนอาจจัดตั้งขึ้นได้โดยไม่ต้องมีบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญทางกฎหมายเลย และเหตุนี้เองอาจทำให้บันทึกข้อตกลงของศูนย์ไกลเกลี่ยภาคประชาชนมีข้อบกพร่องจนใช้ไม่ได้ ผู้วิจัยจึงจัดทำวิจัยนี้ขึ้นเพื่อสนับสนุนสมมติฐานที่ว่า การจัดตั้งศูนย์ไกลเกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนที่ประกอบด้วยบุคคลผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญทางด้านกฎหมาย จะส่งผลให้เกิดการตรวจทานทางกฎหมาย อันจะช่วยลดข้อผิดพลาดของกระบวนการไกลเกลี่ยและบันทึกข้อตกลงรองรับข้อพิพาท

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมา แนวคิด ทฤษฎี ว่าด้วยเรื่องการไกลเกลี่ย และผู้ไกลเกลี่ย
2. เพื่อศึกษาหลักกฎหมายไทย และหลักกฎหมายต่างประเทศ ว่าด้วยเรื่องการไกลเกลี่ย และผู้ไกลเกลี่ย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการไกลเกลี่ยของภาคประชาชน
3. เพื่อวิเคราะห์ เปรียบเทียบ คุณสมบัติของผู้ไกลเกลี่ยระหว่างกฎหมายไทยและกฎหมายต่างประเทศ
4. เพื่อหาข้อสรุปและเสนอแนะแนวทางการกำหนดคุณสมบัติของคณะกรรมการศูนย์ไกลเกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน

ขอบเขตของการวิจัย

1. กฎหมายไทยเช่น พระราชบัญญัติการไกลเกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ.2562, พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ฉบับที่ 32) พ.ศ.2563, ระเบียบศูนย์ไกลเกลี่ยข้อพิพาทสหราชอาณาจักรว่าด้วยการไกลเกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ.2547 และระเบียบกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพว่าด้วยการไกลเกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนของศูนย์ไกลเกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน พ.ศ.2562 เป็นต้น

2. กฎหมายต่างประเทศเช่น พระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ย พ.ศ. 2560 ของสาธารณรัฐสิงคโปร์, อนุสัญญาสิงคโปร์ว่าด้วยพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ย พ.ศ. 2563 และระเบียบการบริหารศาลไคโดโฮ เป็นต้น

วิธีดำเนินการวิจัย

วิจัยนี้เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) เป็นการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Documentary research) เป็นหลัก โดยอาศัยข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) อาทิ ศีกษาวรรณกรรมต่าง ๆ เช่น หนังสือ บทความทางวิชาการ วิทยานิพนธ์ งานวิจัยตลอดจนสืบค้นข้อมูลจากฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ทั้งในประเทศและต่างประเทศ พร้อมนำข้อมูลที่ได้อาจการศึกษา มาวิเคราะห์เปรียบเทียบอย่างเป็นระบบ โดยจะศึกษาความเป็นมา แนวคิด ทฤษฎีว่าด้วยเรื่องการไกล่เกลี่ย และผู้ไกล่เกลี่ย หลักกฎหมายไทยเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ย ผู้ไกล่เกลี่ย และการจัดตั้งศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน วิเคราะห์เปรียบเทียบกับกฎหมายต่างประเทศ

ผลการวิจัย

การไกล่เกลี่ยเป็นวิธีการระงับข้อพิพาททางเลือกประเภทหนึ่งในกระบวนการยุติธรรมทางเลือก (Alternative justice) ซึ่งเป็นกระบวนการสร้างความเป็นธรรมทางสังคม โดยเปิดโอกาสให้หน่วยงาน ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และชุมชน มีบทบาทร่วมกันในการกำหนดแนวทางและวิธีการในกระบวนการยุติธรรม กระบวนการยุติธรรมทางเลือกจึงเป็นการเพิ่มช่องทางให้ประชาชนสามารถเข้าถึงความยุติธรรม อันเป็นการเชื่อมโยงกลไกตามกฎหมายและวิถีชีวิตของประชาชนเข้าด้วยกัน เพื่อมุ่งสู่การสร้างสังคมแห่งความเป็นธรรมร่วมกัน

การไกล่เกลี่ยเป็นการระงับข้อพิพาทที่ขึ้นอยู่กับความสมัครใจของคู่พิพาททุกฝ่ายว่าประสงค์จะเข้าร่วมกระบวนการไกล่เกลี่ยหรือไม่ โดยจะมีการกำหนดบทบาทหน้าที่แก่คู่พิพาทที่ประสงค์จะเข้าร่วมไกล่เกลี่ย ซึ่งวิธีการไกล่เกลี่ยนั้นมีด้วยกันหลายวิธี ฉะนั้นการระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นเรื่องใดเรื่องหนึ่งจำเป็นต้องเลือกวิธีการไกล่เกลี่ยที่มีความเหมาะสมกับข้อพิพาทในเรื่องนั้นๆ เช่น การประเมินความขัดแย้ง (Conflict assessment) การประสานความขัดแย้ง (Facilitation) การเจรจาไกล่เกลี่ย

(Regulatory negotiation) หรือการหารือเชิงนโยบาย (Policy dialogues) เป็นต้น (นันทวันนัฒน์ ตั้งตรงจิตร, 2555)

“การไกล่เกลี่ย” ความหมายตามพจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 ให้ความหมายไว้ว่า พูดยาให้ปรองดองกัน พูดยาให้ตกลงกัน ลูบไล้ ทำให้เรียบร้อย ทำให้มีส่วนเสมอกัน เกลี่ยไกล่ก็ว่า ส่วนการไกล่เกลี่ยทางกฎหมาย (Mediation) หมายความว่า กระบวนการยุติธรรมหรือระงับข้อพิพาทด้วยความตกลงยินยอมของคู่ความเอง โดยที่มีบุคคลที่สามหรือผู้ไกล่เกลี่ย (Mediator) เป็นคนกลางคอยช่วยเหลือแนะนำ เสนอแนะแนวทางในการยุติข้อพิพาทให้คู่ความหาทางออกร่วมกัน บนพื้นฐานความพึงพอใจของทั้งสองฝ่าย และนอกจากนี้ยังมีการนิยามความหมายของการไกล่เกลี่ยไว้อีกหลายประการ ดังเช่น

พระมหาธรรมา ธมฺมहाโส (2556) ให้ความเห็นว่าการเจรจาไกล่เกลี่ย หมายความว่า การเข้าไปแทรก โดยในการไกล่เกลี่ยมีผู้ที่เป็นบุคคลที่สามเป็นคนกลาง และเป็นที่ยอมรับ โดยคนกลางไม่มีอำนาจหน้าที่ในการตัดสินใจในเรื่องปัญหาข้อพิพาท แต่มีหน้าที่ที่จะต้องช่วยให้คู่กรณีซึ่งมีข้อถกเถียงขัดแย้งกันบรรลุข้อตกลงร่วมกัน ซึ่งเป็นข้อตกลงที่ทั้งสองฝ่ายสมัครใจที่จะปฏิบัติตาม

สรวิศ ลิ้มปรางษ์ (2555) กล่าวว่า กระบวนการไกล่เกลี่ย หมายความว่า การพูดคุยหรือปัญหาข้อพิพาทโดยมีตัวละครเข้ามาเกี่ยวข้องกับการพูดคุยหรือกันของคู่พิพาท ตัวละครตัวนี้เรียกว่าผู้ไกล่เกลี่ย (Mediator) เป็นผู้ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับปัญหาข้อพิพาทแต่อย่างใด แต่เหตุที่เขามานั้นเนื่องจากได้รับการร้องขอให้เข้ามาช่วยคู่พิพาทในการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้ง

นักกฎหมายชาวญี่ปุ่น Hideo Tanaka ให้ความหมายของการไกล่เกลี่ยไว้ว่า การไกล่เกลี่ย เป็นกระบวนการซึ่งมีการตั้งคณะบุคคลหรือบุคคลโดยเปิดเผยและเป็นกลางโดยใช้ความพยายามแก้ไข ความขัดแย้งในทางแพ่ง ให้บรรลุถึงข้อตกลงที่เหมาะสม ซึ่งรูปแบบอาจแตกต่างจากการไกล่เกลี่ยอย่างไม่เป็นทางการระหว่างเพื่อนหรือโดยผู้นำในท้องถิ่น ส่วนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาททางอาญานั้น หมายความว่า การเจรจาตกลงชดเชยค่าเสียหายกันระหว่างผู้กระทำความผิดกับผู้เสียหาย เพื่อยุติข้อพิพาทที่เกิดขึ้นและยุติ

การดำเนินคดีอาญาต่อไป เป็นการชดเชยโดยตรงให้แก่ผู้เสียหายทั้งด้านจิตใจ และด้านความเสียหายทางการเงิน โดยผู้เสียหายจะได้รับชดเชยอย่างรวดเร็วในจำนวนที่คู่ความตกลงร่วมกัน (ทิวากร พิมพ์ภูมิ, 2550)

ผู้วิจัยจึงสรุปว่าการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทคือกระบวนการระงับข้อพิพาทที่มีบุคคลที่สามเข้ามาช่วยเหลือให้คู่ความเจรจาต่อรองกันได้สำเร็จ ซึ่งการไกล่เกลี่ยจะช่วยให้คู่ความบรรลุข้อตกลงร่วมกัน และจากนิยามความหมายต่างๆของการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทมีหลักสำคัญดังนี้

1. การไกล่เกลี่ยต้องเกิดจากความสมัครใจของคู่ความทั้งสองฝ่าย กล่าวคือ คู่ความต้องสมัครใจที่จะทำการไกล่เกลี่ยเพื่อหาข้อยุติร่วมกัน
2. การไกล่เกลี่ยต้องมีคนกลาง หรือผู้ไกล่เกลี่ย (Mediator) ให้ความช่วยเหลือในการเจรจา ต่อรองกันของคู่ความ เพื่อหาทางออกที่ดีที่สุดร่วมกัน
3. คนกลางหรือผู้ไกล่เกลี่ย (Mediator) ไม่มีอำนาจหรือหน้าที่ใดๆ ในประเด็นปัญหาข้อพิพาท

อาจกล่าวได้ว่าการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท (Mediation) เป็นแนวคิดที่พัฒนามาจากแนวคิดของการเจรจา (Negotiation) ซึ่งเป็นกระบวนการแก้ปัญหาที่ประกอบด้วยคนสองคนหรือมากกว่านั้น สมัครใจพูดคุยปรึกษาถึงความแตกต่างในเรื่องความคิดเห็นและพยายามที่จะบรรลุเป้าหมายร่วมกัน (วันชัย วัฒนศัพท์, 2550) อันเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับ ทฤษฎีการแก้ปัญหา (Problem-solving theory) (ชัยสิทธิ์ ต้นเรืองศรี, 2553) กล่าวคือ ผู้เข้าร่วมเจรจาทุกคนต้องมีผลประโยชน์ร่วมกัน หมายถึงหากการเจรจาเป็นผลสำเร็จก็จะเป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่ายที่เข้าร่วมเจรจา ภายใต้สภาพสังคมที่แตกต่าง ความขัดแย้ง การแก่งแย่งชิงดีกันในสังคม ทฤษฎีการแก้ปัญหานี้จึงได้ศึกษาและหาทางแก้ไข โดยคำนึงถึงประโยชน์ร่วมกันเป็นหลัก โดยมีหลักสำคัญ 5 ประการ คือ

1. แยกปัญหาความสัมพันธ์ส่วนตัวออกจากข้อขัดแย้ง และแก้ไขในแต่ละปัญหาแยกต่างหากออกจากกัน
2. เน้นความสำคัญของประโยชน์ได้เสียและความต้องการของคู่ความ มองข้ามความแตกต่างทางด้าน

ฐานะ หาทางประสานผลประโยชน์ของแต่ละฝ่ายให้ผืนึกเข้าเป็นประโยชน์ร่วมกัน

3. คิดหาทางเลือกหลายวิธีซึ่งคู่ความจะได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน

4. เข้าใจและแสวงหาทางเลือกที่ดีที่สุด

ธานินทร์ กรัยวิเชียร กล่าวไว้ว่า “ถ้าจะต้องเลือกระหว่างการฟ้องคดีกับการไม่ฟ้องคดี มีสุภาษิตจีนที่ว่า กินขี้หมาดีกว่าคำความในศาล” ทั้งนี้เป็นเพราะความล่าช้าในการดำเนินคดี หากบุคคลใดมีฐานะเป็นคู่ความในคดีแล้ว บุคคลนั้นจะต้องติดตามกระบวนการดำเนินคดีไปจนกว่าศาลจะมีคำพิพากษาในคดีนั้น ซึ่งเป็นการไม่สะดวกต่อการดำเนินชีวิต กระทั่งต่อการประกอบสัมมาอาชีพ ครอบครัว และชื่อเสียงเกียรติยศในสังคม อีกทั้งเป็นการสิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย (ภานุ รังสีหัทธ, 2555)

หลักการสำคัญของระบบการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในสมัยก่อนเวลาคนทะเลาะกัน มีทางออกอยู่สองทางคือ เจรจากันเองหรือฟ้องศาล โดยส่วนใหญ่จะเลือกวิธีฟ้องศาล เพราะการเจรานั้นทำได้ยาก ยิ่งเจรจายิ่งวุ่นวาย เพราะมนุษย์ทุกคนโดยพื้นฐานความคิด มักคิดว่าตนเองถูกเสมอ ดังคำกล่าวที่ว่า “โทษผู้อื่นมองไม่เห็นเช่นภูเขา โทษของเรามองไม่เห็นแม้เส้นขน” ดังนั้นกระบวนการยุติธรรมจึงแก้ปัญหาโดยสร้างทางสายกลางขึ้นมา นั่นคือ การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท โดยมีหลักดังต่อไปนี้

1. หลักชี้แนะ เป็นหลักการแทรกแซงที่มีความเข้มข้น การไกล่เกลี่ยจะมีผู้ไกล่เกลี่ยคอยควบคุม และดำเนินการโน้มน้าวให้คู่ความเจรจากัน เปิดเผยความต้องการอันแท้จริงของตนเอง พร้อมทั้งเปิดใจรับฟังความต้องการของอีกฝ่าย โดยผู้ไกล่เกลี่ยจะคอยควบคุมเนื้อหาของการเจรจา เพื่อให้การเจรจาเกิดประโยชน์สูงสุด

2. หลักความสมัครใจที่แท้จริง สมัครใจหมายความว่า “การสมัครด้วยความเต็มใจ” คือ การกระทำใดๆ เพราะสมัครใจและเต็มใจที่จะทำ หลักความสมัครใจนี้ ถือเป็นหลักสำคัญของการไกล่เกลี่ย เพราะหากคู่ความไม่สมัครใจที่จะทำการไกล่เกลี่ย การไกล่เกลี่ยก็จะเกิดขึ้นไม่ได้ การไกล่เกลี่ยมิได้มีลักษณะบังคับ ดังนั้นคู่พิพาทอาจถอนตัวหรือยกเลิกการเจรจาเมื่อใดก็ได้ และความสมัครใจนี้

จะต้องเป็นความสมัครใจโดยแท้จริง กล่าวคือ คู่ความประสงค์จะทำการเจรจาเพื่อหาทางออกร่วมกันโดยแท้จริง มิใช่แค่เพียงมีความคิด ที่ว่าลองทำดูก็ไม่เสียหายอะไร เช่นนี้เรียกว่าสมัครใจแต่ไม่แท้จริง ยากที่จะสำเร็จ เพราะคู่ความที่ไม่สมัครใจโดยแท้จริงจะใช้ความต้องการของตนก่อกำแพงปิดกั้น ไม่ยอมเปิดใจยอมรับความต้องการของอีกฝ่ายหนึ่ง

3. หลักการยุติข้อพิพาทด้วยความพึงพอใจของคู่ความ “พอใจเท่าที่มี ยินดีเท่าที่ได้” ความพอใจหรือไม่พื่อนั้นย่อมเกิดจากตัวคู่ความเอง คู่ความจะเป็นผู้ตัดสินใจว่าข้อตกลงที่เกิดขึ้นจากการไกล่เกลี่ยนั้นตนเองพึงพอใจแล้วหรือยัง ซึ่งความพึงพอใจนี้จะนำไปสู่ข้อยุติที่แท้จริง ข้อตกลงใดที่ไม่ได้เกิดจากความพึงพอใจร่วมกันของคู่ความ ข้อตกลงนั้นอาจหาทางยุติไม่ได้ แม้ว่าการไกล่เกลี่ยจบลงและมีข้อยุติแล้ว หากข้อยุตินั้นมิได้เกิดจากความพอใจร่วมกันของคู่ความ ข้อยุตินั้นก็อาจไม่เป็นผล

การดำเนินกระบวนการพิจารณาโดยทั่วไปนั้น คู่ความมีโอกาสตัดสินใจไม่เต็มที่เพราะปัจจัยหลายอย่าง เช่นการปรึกษาขอความเห็นจากทนายความ ความกดดันเมื่อต้องเผชิญหน้ากับคู่ความอีกฝ่ายในศาล หรือสถานะตึงเครียดส่งผลให้คู่ความคิดถึงแต่วิธีการเอาชนะ เหล่านี้ทำให้โอกาสตัดสินใจ ของคู่ความน้อยลง และข้อยุติที่ได้อาจไม่ก่อให้เกิดความพึงพอใจแก่ตนเท่าที่ควร

4. หลักไม่พิจารณาความถูกผิดในข้อกฎหมายและต่างผ่นปรนให้แก่กัน ในการไกล่เกลี่ยจะไม่มี การเปิดประเด็นที่ว่า ใครเป็นผู้ก่อให้เกิดความเสียหาย หรือใครเป็นฝ่ายผิดใครเป็นฝ่ายถูกแต่หากจำเป็นก็จะกล่าวถึงเพื่อใช้ประกอบการเจรจา เพื่อให้รู้ที่มาที่ไปของการเจรจาเพียงเท่านั้น เพราะการเปิดประเด็นดังกล่าวเป็นการปลุกความรู้สึกโกรธแค้นของคู่ความ ทำให้ คู่ความไม่ยอมเจรจา การไกล่เกลี่ยก็จะไม่ประสบความสำเร็จ และในการไกล่เกลี่ยนั้นคู่ความจะต้องผ่นปรนแก่กัน รับฟังความคิดเห็นและความต้องการ ซึ่งกันและกัน หากความคิดเห็นหรือความต้องการไม่ตรงกันก็สมควรถอยออกคนละก้าว เว้นช่องว่าง ตรงนั้นไว้สำหรับใส่ความต้องการร่วมกัน (ชลิดา ศรีสง่า, 2552)

5. หลักการเป็นความลับ หลักการเป็นความลับของการไกล่เกลี่ยนั้นมีอยู่สองกรณีด้วยกันคือเป็น

ความลับโดยห้ามคู่ความนำข้อมูลที่เกิดขึ้นจากการไกล่เกลี่ยไปใช้เป็นประโยชน์ในการดำเนินคดีและการเป็นความลับ โดยห้ามผู้ไกล่เกลี่ยนำข้อมูลที่ได้จากคู่ความฝ่ายหนึ่งไปถ่ายทอดให้กับคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งรับรู้

กรณีที่คู่ความไม่สามารถตกลงกันจากการไกล่เกลี่ยและต่อมาได้มีการดำเนินกระบวนการพิจารณาในศาลต่อไป คู่ความที่เคยทำการไกล่เกลี่ยไม่อาจอ้างบันทึกการไกล่เกลี่ย หรือถ้อยคำใดๆ จากการไกล่เกลี่ยเป็นพยานหลักฐานยันตนได้ ในส่วนของผู้ไกล่เกลี่ยก็เช่นกันไม่อาจถูกเรียกไปเป็นพยานในคดี

กรณีที่สองการเป็นความลับโดยผู้ไกล่เกลี่ยมีหลักว่าผู้ไกล่เกลี่ยจะไม่นำข้อมูลที่ได้จากคู่ความฝ่ายหนึ่งไปถ่ายทอดให้คู่ความอีกฝ่ายหนึ่งฟังในการไกล่เกลี่ยแต่ละครั้งคู่ความย่อมไว้วางใจในการเจรจาอย่างเปิดเผยกับผู้ไกล่เกลี่ยเพื่อให้ผู้ไกล่เกลี่ยเข้าใจความต้องการของตนอย่างชัดเจน ในบางครั้งอาจมีการเปิดเผยความลับของฝ่ายตน ดังนั้นจึงเป็นหลักจริยธรรมข้อหนึ่งที่ผู้ไกล่เกลี่ยจะต้องพึงมี

เมื่อก้าวถึงคุณสมบัติของผู้ไกล่เกลี่ย คงเป็นการยากที่จะชี้ชัดลงไปว่าบุคคลใดสมควรเป็นผู้ไกล่เกลี่ย เพราะในความเป็นจริงเราทุกคนย่อมไม่สามารถที่จะมีคุณสมบัติที่ดีได้ครบถ้วน ยกตัวอย่างเช่น หากจะพูดว่าผู้ไกล่เกลี่ยที่มีประสบการณ์ชีวิตสูงย่อมทำการไกล่เกลี่ยได้ดีนั้น บางครั้งก็เป็นความคิดที่ไม่ถูกต้อง เพราะบุคคลเพียงคนเดียวย่อมไม่อาจที่จะเข้าถึงความคิดของผู้คนหลากหลาย ประเภท คงพูดได้แต่เพียงว่าคุณสมบัติดังกล่าวจะมีส่วนช่วยให้การไกล่เกลี่ยเป็นไปด้วยดีเท่านั้น กล่าวคือในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่มีอยู่มากมายย่อมมีข้อเท็จจริงที่แตกต่างกันไปในแต่ละเรื่อง ผู้ไกล่เกลี่ยคนหนึ่งอาจเข้าใจความคิดของคู่ความได้ดีในเรื่องพิพาทเรื่องหนึ่ง แต่อาจไม่สามารถเข้าใจได้ดีในเรื่องพิพาทอีกเรื่องหนึ่ง ดังนั้นเมื่อก้าวถึงคุณสมบัติหรือความสามารถของผู้ไกล่เกลี่ยคงพูดได้แต่ในลักษณะที่ว่า คุณสมบัติอย่างใดจะเป็นประโยชน์หรือช่วยให้การไกล่เกลี่ยดำเนินไปได้ด้วยดีเท่านั้น จึงพอสรุปได้ว่าผู้ไกล่เกลี่ยที่ดีควรมีคุณสมบัติ ดังนี้ (ชวน หลีกภัย, 2547)

- มีความเป็นกลางและรักษาความเป็นกลางได้อย่างสม่ำเสมอ

- รู้และมีความเข้าใจกฎหมาย
- เข้าใจในกระบวนการของการระงับข้อพิพาท
- มีความอดทน
- มีความชัดเจน
- มีทักษะในการติดต่อสื่อสาร
- มีความยืดหยุ่นสูง
- มีความรู้ในเนื้อหาที่พิพาท
- มีความสามารถในการรักษาความลับ
- มีความสามารถที่จะจัดการกับสิ่งที่ไม่แน่นอน
- มีความกระตือรือร้น
- มีความเมตตา
- เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ชีวิตมากมาย

ตามที่ได้กล่าวมาข้างต้นว่า การไกล่เกลี่ยเป็นกระบวนการสร้างความเป็นธรรมทางสังคม โดยเปิดโอกาสให้หน่วยงาน ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และชุมชนมีบทบาทร่วมกันในการกำหนดแนวทางและวิธีการในกระบวนการยุติธรรม ดังนั้นในปี พ.ศ.2562 จึงมีการบังคับใช้พระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 โดยหมวดที่ 5 ว่าด้วยเรื่องการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน โดยกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม ส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนรวมตัวกันจัดตั้งเป็นศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนเพื่อดำเนินงานเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน อันเป็นการสอดคล้องกับหลักความรับผิดชอบร่วมกัน ที่ให้ความสำคัญกับประโยชน์สุขของประชาชน ผลสัมฤทธิ์ต่อการกิจของรัฐ ความมีประสิทธิภาพและคุณค่าในเชิงภารกิจของรัฐ ลดขั้นตอนการปฏิบัติงาน และกระจายภารกิจและทรัพยากรแก่ท้องถิ่น (ณัฐภัสสร ธนาบรรพาศิษย์ และคณะ, 2563)

ทั้งนี้การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนจะทำได้ในกรณีดังนี้

1. ข้อพิพาททางแพ่ง ได้แก่

1.1 ข้อพิพาทเกี่ยวกับที่ดินที่ไม่ใช่ข้อพิพาทเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์

1.2 ข้อพิพาทระหว่างทายาทเกี่ยวกับทรัพย์สินมรดก

1.3 ข้อพิพาทอื่นตามที่กำหนดในพระราชกฤษฎีกา และ

1.4 ข้อพิพาทอื่นที่มีทุนทรัพย์ไม่เกินห้าแสนบาทหรือไม่เกินจำนวนตามที่กำหนดไว้ในพระราชกฤษฎีกา

เว้นแต่ ข้อพิพาททางแพ่งเกี่ยวกับสิทธิแห่งสภาพบุคคล สิทธิในครอบครัว หรือกรรมสิทธิในอสังหาริมทรัพย์ จะไม่สามารถไกล่เกลี่ยโดยศูนย์ไกล่เกลี่ยภาคประชาชนได้

2. ข้อพิพาททางอาญา ได้แก่

2.1 ความผิดอันยอมความได้

2.2 ความผิดลหุโทษตามมาตรา 390 391 392 393 394 395 และ 397 แห่งประมวลกฎหมายอาญา และ

2.3 ความผิดลหุโทษอื่นที่ไม่กระทบต่อส่วนรวมตามที่กำหนดในพระราชกฤษฎีกา

ศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน จัดตั้งขึ้นโดยประชาชนจำนวนไม่น้อยกว่า 5 คนรวมตัวกันเพื่อดำเนินการเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน โดยยื่นคำขอขึ้นทะเบียนกับกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ผู้ยื่นคำขอต้องมีคุณสมบัติ ได้แก่

1. เป็นบุคคลธรรมดาที่มีสัญชาติไทย

2. เป็นบุคคลที่บรรลุนิติภาวะ และ

3. มีภูมิลำเนา หรือถิ่นที่อยู่ในเขตที่จะขอขึ้นทะเบียนศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน

เมื่อประชาชนรวมตัวกันแล้ว ข้างต้นให้ดำเนินการคัดเลือกกันเอง เพื่อทำหน้าที่เป็นคณะทำงานบริหารประจำศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ประกอบด้วย ประธาน รองประธาน เหนียวิน และเลขานุการ ทั้งนี้ ประธานควรมีคุณสมบัติเป็นผู้นำชุมชน ผู้นำท้องที่หรือท้องถิ่น หรือเป็นผู้นำภาคประชาสังคมที่ดำเนินการอันเป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยไม่แสวงหาผลประโยชน์ โดยมีผู้ผ่านการอบรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทตามหลักสูตรที่คณะกรรมการพัฒนาการบริหารงานยุติธรรมแห่งชาติ ตามกฎหมายว่าด้วยการพัฒนาการบริหารงานยุติธรรมแห่งชาติรับรองอย่างน้อย 1 คน ทั้งนี้คุณสมบัติของผู้ขอขึ้นทะเบียนเป็นผู้ไกล่เกลี่ยตามพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ.2562 กำหนดไว้เพียงว่า จะต้องเป็นผู้ผ่านการอบรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทตามหลักสูตรที่คณะกรรมการพัฒนาการบริหารงานยุติธรรมแห่งชาติ ตามกฎหมายว่าด้วยการพัฒนาการบริหารงานยุติธรรม

แห่งชาติรับรอง และ เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ด้านต่าง ๆ
อันจะเป็นประโยชน์ต่อการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

ดังนั้นการจัดตั้งศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท
ภาคประชาชนสามารถจัดตั้งขึ้นโดยประชาชนผู้มี
คุณสมบัติและไม่มีลักษณะต้องห้ามไม่น้อยกว่า 5 คน
และจะต้องมี 1 คน เป็นผู้ผ่านการอบรมการไกล่เกลี่ย
ข้อพิพาทตามหลักสูตรที่คณะกรรมการพัฒนาการ
บริหารงานยุติธรรมแห่งชาติรับรอง โดยเรื่องกรณี
ความรู้ความเชี่ยวชาญด้านกฎหมายไม่ได้ถูกกำหนดไว้
ให้เป็นคุณสมบัติบังคับของผู้จะขอขึ้นทะเบียนเป็น
ผู้ไกล่เกลี่ยแต่อย่างใด ส่งผลให้ศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท
ภาคประชาชนอาจขาดบุคคลผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญ
ด้านกฎหมายร่วมอยู่ด้วย

เมื่อพิจารณาต่อไปถึงการบังคับตามบันทึก
ข้อตกลงรองรับข้อพิพาทที่จัดทำโดยศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อ
พิพาทภาคประชาชน หากกรณีที่ถูกร้องไม่ปฏิบัติตาม
ข้อตกลง คู่กรณีฝ่ายที่เรียกร้องอาจยื่นคำร้องขอต่อ
ศาลเพื่อให้บังคับตามข้อตกลงรองรับข้อพิพาทได้ โดยไม่
ต้องฟ้องเป็นคดีใหม่ และศาลจะต้องบังคับตามข้อตกลง
รองรับข้อพิพาทนั้น เว้นแต่

1. คู่กรณีเป็นผู้มีความบกพร่องเรื่องความ
สามารถขณะเข้าทำข้อตกลงรองรับข้อพิพาท
2. ข้อตกลงหรือมูลเหตุข้อพิพาทมีลักษณะ
ต้องห้ามขัดแย้งโดยกฎหมาย เป็นการพนันวิสัย หรือเป็น
การขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดี
ของประชาชน
3. ข้อตกลงเกิดจากกลฉ้อฉล บังคับ ขู่เข็ญ หรือ
กระทำโดยมิชอบด้วยประการใดๆ
4. มีเหตุบกพร่องเกี่ยวกับการตั้งผู้ไกล่เกลี่ยตาม
กฎหมาย

ยกตัวอย่างเช่นหากศูนย์ไกล่เกลี่ยขาดผู้มีความ
เชี่ยวชาญทางกฎหมายและทำบันทึกข้อตกลงอันมี
มูลเหตุลักษณะต้องห้ามขัดแย้งโดยกฎหมาย พนันวิสัย
หรือขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดี
ของประชาชน ศาลก็ไม่อาจมีคำสั่งบังคับตามข้อตกลง
รองรับข้อพิพาทนั้นได้ กระบวนการไกล่เกลี่ยที่ดำเนินมา
ก็เสียเปล่าไป ทำให้กระทบต่อภาพลักษณ์ของผู้ไกล่
เกลี่ยโดยรวมและลดทอนความน่าเชื่อถือของระบบ
การไกล่เกลี่ยในกระบวนการยุติธรรม

จากการศึกษาเรื่องคุณสมบัติของผู้ไกล่เกลี่ยใน
ต่างประเทศพบว่าโครงการรับรองสถาบันไกล่เกลี่ย
ระหว่างประเทศของสิงคโปร์ (Singapore International
Mediation Institute: SIMI) ภายใต้พระราชบัญญัติการ
ไกล่เกลี่ย พ.ศ.2560 (Mediation Act 2017) จะแบ่ง
ผู้ไกล่เกลี่ยเป็น 4 ระดับชั้น ตามประสบการณ์ของผู้
ไกล่เกลี่ย ได้แก่

ระดับที่ 1 ผู้ไกล่เกลี่ยมือใหม่ยังไม่เคยไกล่เกลี่ยหรือ
ไกล่เกลี่ยมาแล้วไม่ถึง 5 ครั้ง

ระดับที่ 2 ผู้ไกล่เกลี่ยที่เคยทำการไกล่เกลี่ยแบบ
เต็มรูปแบบมาแล้ว 5 ครั้ง

ระดับที่ 3 ผู้ไกล่เกลี่ยที่เคยทำการไกล่เกลี่ยแบบ
เต็มรูปแบบมาแล้ว 12 ครั้ง และ

ระดับที่ 4 ผู้ไกล่เกลี่ยที่เคยทำการไกล่เกลี่ยแบบ
เต็มรูปแบบมาแล้ว 20 ครั้ง (Singapore International
Mediation Institute, 2024)

การไกล่เกลี่ยแบบเต็มรูปแบบคือการไกล่เกลี่ยที่
คู่กรณีและผู้ไกล่เกลี่ยได้ผ่านกระบวนการและขั้นตอน
สำคัญของการไกล่เกลี่ยแล้ว โดยมีสมมติฐานว่าการไกล่
เกลี่ยที่กินเวลานาน 6 ชั่วโมงขึ้นไปถือเป็นการไกล่เกลี่ย
เต็มรูปแบบแล้ว(Singapore International Mediation
Institute, 2018) อย่างไรก็ตามผู้ไกล่เกลี่ยในสิงคโปร์ไม่
จำเป็นต้องเป็นนักกฎหมายหรือเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญทาง
กฎหมายเท่านั้น

แตกต่างจากผู้ไกล่เกลี่ยคดีแพ่งของรัฐไอดาโฮ
สหรัฐอเมริกา โดยกฎการบริหารศาลฎีกาไอดาโฮ พ.ศ.
2559 ข้อ 73 กำหนดว่า ผู้ดูแลศาลชั้นต้นแต่ละคน
จะต้องจัดทำรายชื่อผู้ไกล่เกลี่ยคดีที่ตรงตามคุณสมบัติ
ของกฎนี้ และบัญชีรายชื่อผู้ไกล่เกลี่ยจากองค์กรแก้ไข
ข้อพิพาทจะต้องตรงตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในกฎนี้ โดย
ผู้ไกล่เกลี่ยจะต้องมีคุณสมบัติดังนี้

1. เป็นสมาชิกของสภานายความแห่งรัฐไอดาโฮ
2. ได้รับอนุญาตให้ประกอบอาชีพทนายความไม่
น้อยกว่า 5 ปี และ

3. เข้ารับการฝึกอบรมการไกล่เกลี่ยอย่างน้อย 40
ชั่วโมง และเพื่อให้บุคคลยังคงอยู่ในรายชื่อผู้ไกล่เกลี่ยที่
ผู้อำนวยการฝ่ายบริหารของศาลจัดทำไว้ ผู้ไกล่เกลี่ย
จะต้องส่งหลักฐานว่าผู้ไกล่เกลี่ยได้ผ่านการฝึกอบรม
หรือการศึกษาเพิ่มเติมอย่างน้อย 5 ชั่วโมงในช่วง 3 ปี
ก่อนหน้า ในหัวข้อใดหัวข้อหนึ่ง ได้แก่ การไกล่เกลี่ย,

การจัดการความขัดแย้ง, การเจรจา, การสื่อสารระหว่างบุคคล, การประนีประนอม, การระงับข้อพิพาท หรือการอำนวยความสะดวก (Clark et al., 2023)

อภิปรายผล

การศึกษาครั้งนี้พบว่า ศูนย์ไกลเกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน จัดตั้งขึ้นโดยการรวมตัวกันของประชาชนจำนวนไม่น้อยกว่า 5 คน โดยจะต้องมีคุณสมบัติ ได้แก่

1. เป็นบุคคลธรรมดาที่มีสัญชาติไทย
2. เป็นบุคคลที่บรรลุนิติภาวะ
3. มีภูมิลำเนา หรือถิ่นที่อยู่ในเขตที่จะขอขึ้นทะเบียนศูนย์ไกลเกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน และไม่มีลักษณะต้องห้าม ได้แก่

1. เป็นบุคคลล้มละลาย
2. เป็นบุคคลที่ศาลมีคำสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถหรือคนเสมือนไร้ความสามารถ หรือคนวิกลจริตหรือจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ และ

3. เป็นผู้เคยรับโทษจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุก เว้นแต่เป็นโทษสำหรับความผิดที่ได้กระทำโดยประมาทหรือความผิดลหุโทษ

โดยหนึ่งในห้าคนจะต้องเป็นผู้ผ่านการอบรมการไกลเกลี่ยข้อพิพาทตามหลักสูตรที่คณะกรรมการพัฒนาการบริหารงานยุติธรรมแห่งชาติตามกฎหมายว่าด้วยการพัฒนาการบริหารงานยุติธรรมแห่งชาติรับรอง จึงสรุปได้ว่าคณะทำงานของศูนย์ไกลเกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนอาจไม่มีบุคคลใดเลยที่มีความเชี่ยวชาญทางกฎหมาย

แม้คุณสมบัติเรื่องความรู้ความเชี่ยวชาญทางกฎหมายนั้นไม่ได้เป็นข้อรับรองว่าบุคคลนั้นจะเป็นผู้ไกลเกลี่ยได้ดีกว่าผู้ไม่มีความเชี่ยวชาญทางกฎหมาย ผู้ไกลเกลี่ยที่มีประสบการณ์ด้านอื่นๆ ก็สามารถไกลเกลี่ยข้อพิพาทได้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี และอาจทำได้ดีกว่าผู้มีความเชี่ยวชาญทางกฎหมาย แต่อย่างไรก็ดี เมื่อพันธกิจของศูนย์ไกลเกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนไม่ได้มีแค่การไกลเกลี่ย แต่ยังต้องส่งเสริมการรับรู้เกี่ยวกับการไกลเกลี่ยข้อพิพาท และการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพและสิทธิมนุษยชน ประสานการดำเนินงานเกี่ยวกับการไกลเกลี่ยข้อพิพาททางแพ่งและทางอาญาระหว่างหน่วยงานในพื้นที่เพื่อให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยการไกลเกลี่ยข้อพิพาท จัดทำบันทึกข้อตกลงระงับ

ข้อพิพาทตามผลของการไกลเกลี่ย โดยต้องระบุข้อพิพาทตามกฎหมาย และจะต้องเข้าใจว่าข้อตกลงหรือมูลเหตุที่นำมาสู่ข้อตกลงนั้นไม่ต้องห้ามตามกฎหมายไม่พันวิสัย หรือไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน เพราะหากมีข้อผิดพลาดอาจส่งผลให้ศาลไม่อาจบังคับตามบันทึกข้อตกลงนั้นได้ หากกรณีฝ่ายที่ถูกเรียกร้องไม่ปฏิบัติตามข้อตกลง

เมื่อนำกรณีเรื่องคุณสมบัติของผู้ไกลเกลี่ยมาเทียบเคียงกับต่างประเทศ พบว่า คุณสมบัติเรื่องความเชี่ยวชาญทางกฎหมายนั้นถูกนำมาใช้กับผู้ไกลเกลี่ยในบางรัฐบางประเทศเท่านั้น และผู้วิจัยก็เห็นว่าผู้ไกลเกลี่ยที่ประสบความสำเร็จในการไกลเกลี่ยไม่จำเป็นต้องเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญทางกฎหมาย ประกอบกับผลการวิจัยยังพบว่า หลักสำคัญของการไกลเกลี่ยประการหนึ่งคือหลักไม่พิจารณาความถูกผิดในข้อกฎหมาย ดังนั้นในการไกลเกลี่ยจะไม่มีเปิดประเด็นที่ว่า ใครเป็นผู้ก่อให้เกิดความเสียหาย หรือใครเป็นฝ่ายผิดใครเป็นฝ่ายถูก เพราะการเปิดประเด็นดังกล่าวเป็นการปลุกความรู้สึกโกรธแค้นของคู่ความ ทำให้คู่ความไม่ยอมเจรจา การไกลเกลี่ยก็จะไม่ประสบความสำเร็จ

ทั้งนี้ประสบการณ์หรือความเชี่ยวชาญหลากหลายด้านจะส่งผลดีต่อคู่พิพาทและกระบวนการไกลเกลี่ยมากกว่า แต่เพราะจากพันธกิจและการบังคับตามบันทึกข้อตกลงของศูนย์ไกลเกลี่ยภาคประชาชนที่มีความเชื่อมโยงกันกับข้อกฎหมายนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่สมาชิกคนใดคนหนึ่งของศูนย์ไกลเกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนจะต้องมีความรู้ระดับดีหรือมีความเชี่ยวชาญทางกฎหมาย เพื่อคอยช่วยเหลือให้คำแนะนำและตรวจสอบกระบวนการไกลเกลี่ยและบันทึกข้อตกลงระงับข้อพิพาท เพื่อให้มั่นใจได้ว่า กระบวนการและบันทึกการไกลเกลี่ยถูกต้องสอดคล้องกับข้อกฎหมายและจะไม่เสียเปล่าภายหลัง

ดังนั้นผู้ไกลเกลี่ยไม่จำเป็นต้องเป็นผู้เชี่ยวชาญทางกฎหมาย แต่ศูนย์ไกลเกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนจำเป็นต้องมีบุคคลผู้มีความรู้ดีหรือเชี่ยวชาญทางกฎหมายร่วมอยู่ด้วย

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งนี้

1. 1 หน่วยงานที่มีอำนาจควรจัดอบรมหลักสูตรกฎหมายเพื่อการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

1.2 ควรเพิ่มเติมกฎหมาย ในระเบียบกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพว่าด้วยการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน พ.ศ.2562 มาตรา 14 จากเดิมที่ว่า...

“ข้อ 14 เมื่อประชาชนรวมตัวกันตามข้อ 13 แล้ว ให้ดำเนินการคัดเลือกกันเอง เพื่อทำหน้าที่เป็นคณะทำงานบริหารประจำศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ประกอบด้วย ประธาน รองประธาน เற்றுญิก และเลขานุการ ทั้งนี้ ประธานควรมีคุณสมบัติเป็นผู้นำชุมชน ผู้นำท้องที่หรือท้องถิ่นหรือเป็นผู้นำภาคประชาสังคมที่ดำเนินการอันเป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยไม่แสวงหาผลประโยชน์ โดยมีผู้ผ่านการอบรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทตามหลักสูตรที่คณะกรรมการพัฒนาการบริหารงานยุติธรรมแห่งชาติ ตามกฎหมายว่าด้วยการพัฒนาการบริหารงานยุติธรรมแห่งชาติรับรองอย่างน้อย 1 คน

ทั้งนี้ คณะทำงานอาจแต่งตั้งที่ปรึกษา คณะทำงานตามความเหมาะสม”

โดยเพิ่มเติมเป็นว่า...

“ข้อ 14 เมื่อประชาชนรวมตัวกันตามข้อ 13 แล้ว ให้ดำเนินการคัดเลือกกันเอง เพื่อทำหน้าที่เป็นคณะทำงานบริหารประจำศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ประกอบด้วย ประธาน รองประธาน เற்றுญิก และเลขานุการ ทั้งนี้ ประธานควรมีคุณสมบัติเป็นผู้นำชุมชน ผู้นำท้องที่หรือท้องถิ่นหรือเป็นผู้นำภาคประชาสังคมที่ดำเนินการอันเป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยไม่แสวงหาผลประโยชน์ โดยมีผู้ผ่านการอบรมหลักสูตรการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทอย่างน้อย 1 คน และ หลักสูตรกฎหมายเพื่อการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทอย่างน้อย 1 คน โดยจะต้องเป็นหลักสูตรที่คณะกรรมการพัฒนาการบริหารงานยุติธรรมแห่งชาติ ตามกฎหมายว่าด้วยการพัฒนาการบริหารงานยุติธรรมแห่งชาติรับรอง

ทั้งนี้ คณะทำงานอาจแต่งตั้งที่ปรึกษา คณะทำงานตามความเหมาะสม”

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ควรศึกษาเกี่ยวกับศูนย์ไกล่เกลี่ยและผู้ไกล่เกลี่ยระหว่างประเทศ

เอกสารอ้างอิง

กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ. (2567). คู่มืออบรมหลักสูตรการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทตามพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562. สำนักกระจับ ข้อพิพาททางเลือก สภานายความ.

ชลัท ประเทืองรัตนะ. (2559). การไกล่เกลี่ยโดยคนกลาง: เส้นทางแห่งการสร้างความสำเร็จร่วมกัน. สถาบันพระปกเกล้า

ชลิตา ศรีสง่า. (2552). ข้อจำกัดของกฎหมายในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทคดีแพ่งของศาลยุติธรรม. [วิทยานิพนธ์ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ชวน หลีกภัย. (2547). วิธีระงับข้อพิพาทด้วยวิธีการไกล่เกลี่ย. กระทรวงยุติธรรม.

ชัยสิทธิ์ ดันเรืองศรี. (2553). ความต้องการของลูกหนี้รายย่อยของสถาบันการเงินในการให้ทนายความเข้ามาไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทก่อนนำคดีขึ้นสู่ศาล: กรณีศึกษาของบริษัทบริหารสินทรัพย์กรุงเทพพาณิชย์ จำกัด. [สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ณัฐภัสสร ธนาบวรพาณิชย์ และคณะ. (2563). ภาวะผู้นำและบทบาทของผู้บริหารในองค์กรรัฐในยุคการเปลี่ยนแปลง.วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ, 2563, 9(1), 28-39.

ทิวากร พิมพ์ภูมิ. (2550). การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทคดีอาญาในอำนาจพนักงานสอบสวน. [การศึกษาระดับปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

นันทวันนัฟ ตั้งตรงจิตต์. (2555). คู่มือการระงับข้อพิพาทสำหรับประชาชน. โรงพิมพ์คัมปาย อิมเมจจิง.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. (2556). พระพุทธเจ้าในฐานะนักเจรจาไกล่เกลี่ย. ดุลพาท สำนักงานศาลยุติธรรม, 60(1), 22.

พระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ.2562.

(2562, 22 พฤษภาคม). ราชกิจจานุเบกษา.

เล่ม 136 ตอนที่ 67 ก 22 หน้า 1-21.

ภาณุ รังสีสหัส. (2555). การจัดการความขัดแย้งกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เรื่องการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท. (พิมพ์ครั้งที่ 3). ธนาเพรส.

ระเบียบกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพว่าด้วยการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน พ.ศ. 2562. (2562, 3 ธันวาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 136 ตอนพิเศษ 297ง หน้า 3-17.

วันชัย วัฒนศัพท์ และคณะ. (2550). คู่มือเพิ่มพลังความสามารถกระบวนการจัดการข้อพิพาท. (พิมพ์ครั้งที่ 2). ศิริภณธ์ออฟเซต.

สรวิศ ลิ้มปรางษ์. (2555). การจัดการความขัดแย้งกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท. สำนักกระบวนข้อพิพาทสำนักงานศาลยุติธรรม.

Clark, Merlyn W. et al., (2023). *Mediation ethics: governing laws, rules and standards; mediator liability /immunity; ethical dilemmas and practical problems*. Idaho's mediation ethics. <https://shorturl.asia/bwgfd>.

The Singapore International Mediation Institute. (2018). *Guidelines for the determination of mediation case experience (full-scale and hours)*. <https://shorturl.asia/FYZ5L>.

The Singapore International Mediation Institute. (2024). *About the SIMI credentialing*. <https://shorturl.asia/ya9p5>.